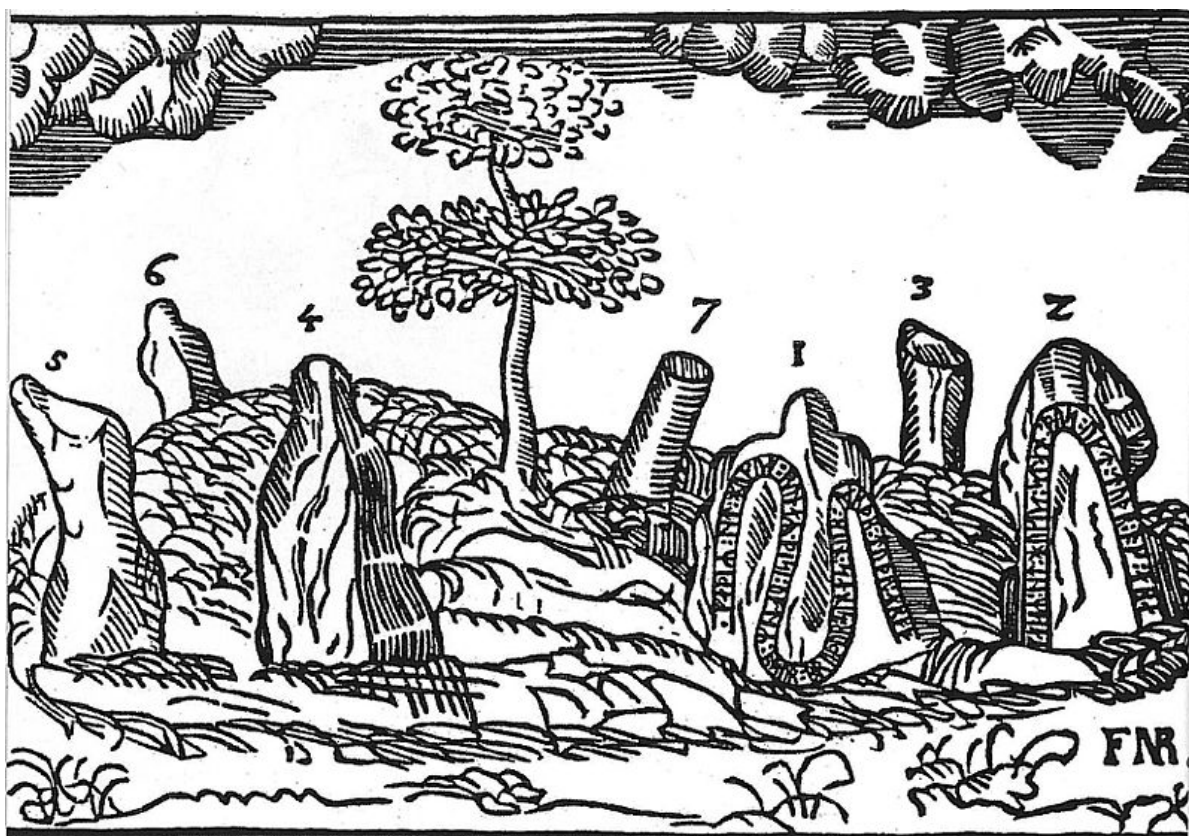

Maktkamp eller samarbete

– en analys av Strö och Näs medeltida socknar

Av: Siiri Irskog

C-uppsats i historisk arkeologi

Handledare: Mats Mogren

Institutionen för arkeologi och antikens kultur och samhällsliv

Lund universitet, VT 2012

Abstract

Siiri Irskog, 2012. Maktkamp eller samarbete – en analys av Strö och Näs medeltida socknar. (A struggle for power or co-operation – a study of the medieval parishes of Strö and Näs).

In the village of Västra Strö outside of Eslöv lies one of the biggest viking age rune-stone monuments. A kilometer to the south we find the castle of Trollenäs. The previous owners of the castle was often linked to the stones. Together they indicate a noble influence in the area from the end of the viking age up to modern days.

No major studies have been done in the area. Therefor the purpose of this work has been to direct attention to this place and investigate the relationship between the two villages. The question asked was how come these two village have been placed so closely, each with a symbol of power and each with it's own parish church.

Since most focus have been directed towards the medieval history most of the material hav been found in archives. The lack of local investigations has made me get help from an older project in the south of Skåne, in the area of Ystad. The archaeologists could see a pattern of rune stones, a romanesque church with an early tower and the vicinity of a manor, that demonstrated a continuity of noble influence. Västra Strö and Trollenäs area shows many of the characteristics described in the model of Ystad. But can't be entirely compared to Bjäresjö.

Although most attention is given to the Middle Ages, the answer to my question is found already in the Viking age. By studying the old names of the village of Strö together with the rune-stones you understand that this was an important place within the judicial district. Probably the home of the chief of this district, who wanted to keep his men in the villages close by.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Forskningshistorik	5
1.3 Metod	6
1.4 Material	6
2. Analys	8
2.1 Onsjöhärad med socknarna Strö och Näs	8
2.2 Sten- och bronsålder	9
2.3 Järnålder och vikingatid	9
2.4 De medeltida byarna	10
2.5 Byn i Näs	12
2.6 Byn i Strö	12
2.7 Huvudgårdar under medeltiden	13
2.8 Huvudgården i Näs	14
2.9 Huvudgårdarna i Strö	15
2.10 Thulestenarna	17
2.11 Runstenar	18
2.12 Gullarp	19
2.13 Näs gamla kyrka	20
2.14 Den medeltida kyrkan i Strö	21
2.15 Kyrkorna	22
2.16 Strö och Näs som genomfartsleder	25
2.2 Tolkning	26
3. Diskussion	27
4. Sammanfattning	29
5. Litteratur och källförteckning	30
6. Bilagor	34

1. Inledning

I uppsatsen kommer jag skriva om trakten kring Västra Strö och Trollenäs socknar. I byn Västra Strö står ett av Skånes största runstensmonument, Thulestenarna. Dessa restes som minne till två män från trakten under vikingatidens slutskede. Ungefär en kilometer bort ligger Trollenäs slott med anor från 1300-talet (fig.1). Enligt traditionen ska det finnas ett samband dem emellan, en slags stormannakontinuitet från vikingatiden fram i tidigmoderntid. Få författare och forskare lyfter fram Onsjöområdet, vilket jag själv tycker är lite märkligt då trakten innehar dels runstensmonumentet, dels slottet, och kan tänkas ha haft en betydande plats i den skånska historien. I litteraturen finner man istället att mycket fokus inom den skånska forskningen läggs på Uppåkra och lundatrakten. Under arbetets gång har jag kommit fram till att uppsatsen egentligen i det stora hela handlar om makt. Makten var annorlunda förr än vad den är idag. När jag studerade Näs historia har jag ideligen kommit i kontakt med de mäktiga danska adelsfamiljerna. De besatt inte endast Näs utan halva den skånska jorden i princip. Idag kan du vara rik på ditt företags pengar men då var du rik på land och makten över detta och folket som bodde där låg helt i dina händer.

Vid liknande studier läggs ständigt störst fokus på kyrkorna men kanske finns det mer än vad ögat ser. Jag tog mig an uppsatsen med den förutfattade meningen att Näs troligen liksom många andra huvudgårdar under 1300-talet flyttade ut från byn. Men under arbetets gång har jag kommit fram till att det är nog inte så lätt som att man helt enkelt kan förklara stormannens inflytande genom att se efter västmarkeringar i kyrkorna. Samtidigt är detta vad vi i Sverige i första hand har kvar från den tidigaste medeltiden.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt övergripande syfte och tanke med uppsatsen är i stort att lyfta fram trakten kring Västra Strö och Trollenäs genom en undersökning av de bägge byarna. Den största undran ligger i hur dessa byar förhöll sig till varandra. På FMIS, Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, kan man se att det i båda områdena har funnits mänsklig aktivitet ända bak i stenåldern, vilket förvisso är vanligt i skånska byar. Men det som förbryllar mig mest är vad som kan ses ovan jord idag. I Västra Strö finner vi ett av Skånes största runstensmonument och en bit därifrån står den äldre kyrkan, idag markerad på den öde delen av kyrkogården med ett stort kors, en bit nordöst om dagens kyrka. Både den moderna och den gamla kyrkan ligger i byns sydöstra hörn lite i utkanten av byn. Märket av den äldre finner vi inte långt från slutningen som går ner till ån. Härifrån hade det varit god

utsikt över monumentet om det inte varit för de moderna häckar som numera avgränsar kyrkogården. En kilometer bort ligger Trolleås slott, vilket har skriftliga belägg från 1300-talet och i anknytning till denna står Näs gamla medeltida kyrka. Strö by har överlevt medan Trolleås by har reducerats till ett fåtal hus.

Hur kommer det sig att slottet inte ligger i Västra Strö nära runstenarna eller vice versa? Om det förhåller sig så att en aristokrati flyttat ut från byn, varför har inte runstenarna flyttats, likt så många andra, i samband med slottets uppförande? Fanns det andra maktfaktorer i Västra Strö? Liksom jag tidigare nämnde finns det i båda byarna större sockenkyrkor inom ett mycket nära avstånd till varandra. Kan man se att det var ett högt befolkningstal i dessa byar som ledde fram till behovet av två socknar så nära varandra? I så fall, fanns det någon speciell anledning till detta? Fyllde byarna något speciellt syfte?

Många av de frågor jag tagit upp utgår mycket från ett maktperspektiv. Även vad gäller kyrkorna. Det finns många frågor man vill ställa men jag tänkte fokusera på kyrkorna och maktsymbolerna.

- Kan man utläsa vilka anledningarna var till att två byar med vardera sockenkyrkor och maktsymboler har kommit att anläggas inom detta korta avstånd?

I min problemformulering vill jag gärna få fram hur de tänkte när de anlade Strö och Trolleås. Men då detta är en omöjlighet är mitt främsta syfte att lyfta fram ny information och perspektiv över området, då större undersökningar är begränsade.

1.2 Forskningshistorik

Det har inte gjorts några övergripande arbeten eller projekt som publicerats över Västra Strö och Trolleås. De undersökningar som gjorts är i de flesta fall sparsamma. Ofta med fokus på specifika byggnader eller på runstensmonumentet. Många av dessa har gjorts av hembygdsforskare och hamnat i "Onsjöbygden", hembygdsföreningens tidning.

Det största fokus i bägge byarna har lagts på de som jag kallar maktsymbolerna, runstenarna och slottet. Av naturliga skäl då dessa är framträdande i landskapet och väcker folks nyfikenhet. Å andra sidan har inte kyrkorna studerats på samma sätt. Det har gjorts en del dokumentation i samband med rivningen av den gamla kyrkan i Strö, vilken revs på 1870-talet.

1.3 Metod

Uppsatsen är så upplagd att under analysen ges en överblick av traktens historia av det material som finns att tillgå, från stenålder fram till tidigmodern tid. Materialet i uppsatsen har delats upp så att traktens historia kommer kronologiskt, med början i stenålder. Dock ligger det största fokuset på järnålder och medeltid. Dessa avsnitt har delats i mindre avsnitt. Materialet över byarna följs av allmän fakta och reflektion.

Eftersom det inte gjorts några direkta arbeten på detta område kommer jag ta Ystadsprojektet till hjälp för en jämförande undersökning. Ystadsmodellen togs fram under ett arkeologisktprojekt som gjordes i Ystadsområdet under åren 1982-88. De arkeologer som arbetade med projektet kunde se ett mönster vad gäller runstenar, tidigmedeltida västtorn och tunnvalv i byns kyrka och slott eller herrgårdsliknande komplex i närheten. Typexemplet utgörs av Bjäresjö by och herrgården Bjersjöholm. Men analyser gjordes över ett större område och ett antal byar. Runstenarna och slotten visar i sig själva att det funnits makt i området. Så det är med hjälp av vissa arkitektoniska drag i kyrkorna man ser det i tidsspannet mellan resningen av stenarna och uppbyggandet av slottet. Det vanligaste beträffande arkitekturen i kyrkorna är att det finns ett romanskt västtorn. Sju av de kyrkor som undersökts i området har ett sådant torn. Alla dessa torn har även haft en empurvåning. I de byar där man kan konstatera att det funnits en huvudgård under tidig medeltid har denna legat i utkanten av byn med kyrkan i nära anslutning. Har kyrkan däremot legat längs bygatan eller centralt i byn har det varit ett lågt inflytande från aritokratin. Här har då bykollektivet varit starkare (Andersson & Anglert 1989).

Som andra jämförande studier har jag även använt mig att de utförliga studier av medeltida skånska byar som gjort av Katalin Schmidt Sabo.

1.4 Material

Det har funnits begränsat med material över området, vilket gör att det mesta jag har att arbeta med kommer från rapporter och arkiv. Rapporterna jag tagit till hjälp kommer från FMIS, Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Dessa har framförallt använts för att få fram den äldsta historien, från stenålder till medeltid. Den information man fick fram angående medeltid och nyare tid rör i första hand ödekyrkogårdar samt en större undersökning som gjorts över Trollenäs by med fynd av tolv hus från järnålder och medeltid.

I LUHMs, Lunds Universitets Historiska Museum, kyrkoarkiv finns den insamlade kyrkodokumentationen över Strös och Näs gamla kyrkor. För båda kyrkornas del gjorde

Carl Georg Brunius en dokumentation 1847 över kyrkobyggnaderna och dess inventarier. Denna har varit till stor hjälp då Strös kyrka numera är jämnad med marken. Gällande Näs kyrka, som fortfarande står, finns även modernare undersökningar.

En betydande del har utgjorts av studiet av två kartor från 1722 över respektive socken för att finna belägg för eventuella storgårdar. Dessa är de äldsta över trakten och laddats ner från Lantmäteriets hemsida. De är uppmätta som arealavmätningar över byarna, där dessa även finns beskrivna inom akten.

Arkivmaterialet och kartorna har använts till att undersöka framförallt bygdens medeltida och tidigmoderna tid. Från ortnamnsarkivet finns information att hämta angående folket som bott i byn genom testamenten, skuldebrev och ägobrev. Dessa bör läsas mellan raderna för att utröna eventuella gods, gårdar och byfolkets yrken och hantverk. Dessvärre sträcker sig de medeltida källorna inte längre tillbaka än mitten av 1300-talet och för Näs del finns det ingenting om byn i sig utan endast om godset.

Runstenarna och deras historia presenteras i boken ”*Danmarks Runeindskrifter*” av Lis Jacobsen och Eric Moltke. Till allmänforskning över runstenar och deras betydelse finns bland annat ”*The viking-age rune-stones.*” av Birgit Sawyer (Jacobsen & Moltke 1941-42, Sawyer 2000).

Till den jämförande analysen av Ystadsprojektet har jag använt mig av boken *By huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid* (Andersson & Anglert 1989). Mellan åren 1982-1989 gjordes ett stort arkeologiskt projekt i Ystadstrakten vilket skulle lyfta fram Ystadsområdets historia från den tidigaste stenåldern fram till idag. De omfattande undersökningarna över medeltiden presenteras i denna bok i artikel form av de olika arkeologerna som deltog i projektet. Ur boken har jag till större delen använt mig av en artikel, ”*Den kyrkliga organisationen under äldre medeltid*”, av Mats Anglert angående kyrkor, huvudgårdar och runstenar inom området, då denna är mest relevant för min frågeställning. Framförallt som han ”försöker se kyrkorna och huvudgårdarna som manifestationer av en feodalt präglad samhällsstruktur”. Samtidigt som huvudsyftet för Anglerts artikel har varit att ”försöka ge en bild av den äldsta organisationen av kyrkorna i området och om möjligt se vilka enskilda personer eller grupper av personer som ligger bakom denna framväxt och organisering” (Anglert, 1989:221).

2. Analys

2.1 Onsjöhärad med socknarna Västra Strö och Trollenäs

Det är svårt att säga hur gammal häradsindelningen är men den är äldre än sockenindelningen. Dessa bildades genom att flera byar slog sig samman för gemensam rättsordning och försvar (Karlsson 1998:31). Varje härad skulle också ha en häradshövding och i de flesta kan det finnas ett kungalev. Jag har inte kunnat finna några belägg för några häradshövdingar här under medeltid, och inte heller finns Onsjö härad uppräknat bland Kong Valdemars kungalev, 1231. Men häradshövdingen kallades i fornsvenskan för *thul*. Intressant är att koppla samman detta med runstensmonumentet som kallas just för Thulestenarna (Tveiten 1973:32, Anglert 1995:57, KVJ:112f).

Häradsnamnen är på många ställen tagna efter en by eller lokalitet. Alla häraderna i norra Skåne har nysatta häradsnamn, som Onsjö härad till exempel. Det tidigaste belägget för häradet som jag har funnit är i Kong Valdemars jordebog från 1231. Här kallas häradet *Odhens* eller *Othaens* härad. Med tanke på namngivningen väljer jag att se ett samband mellan detta namn och ett namn på byn som dyker upp i vissa källor över Strö. Byn eller en plats i närheten nämns i arkiven som *Odhenströ* eller som i "Lunds stifts landebok" *Onströ socken*. Kanske var det vid runstenarna man hade häradsting i forna tider? Byn tycks i alla fall ha haft en stark ställning i häradet (LSL, 1A:112, 118, LÄU 4:131, KVJ:112f).

Sockenindelningen är en kyrklig indelning av häradet vars första skriftliga belägg går tillbaka till 1100-talet. Indelningen hängde troligen i första hand ihop med kontrollen över tiondegivare till kyrkan. I en del arbeten mäts socknarna upp med hjälp av så kallade *Thiessenpolygoner*. Genom att mäta upp mittpunkten mellan kyrkorna för att sedan följa upp med en polygon runt dem får man fram Thiessenpolygonerna. Mattias Karlsson mätte upp alla Skånes medeltida socknar på detta vis. Två exempel på dessa, över Onsjö härad samt Ljunits- och Herrestads häraderna finns med i bilagan (fig. 2-3). Dock har jag för att förtydliga markerat ut respektive härad i bilderna (Karlsson 1998:25f, 29ff).

Liksom jag skrev kallades Västra Strös socken i vissa källor för *Onströ* eller *Odhenströ socken* men i de allra flesta för *Ströö*. Det första skriftliga belägget för socknen är från 1353. Socken ser till största delen ut idag som den gjorde på medeltiden förutom att den under 1700-talet förlorade en del mark i norr åt Torrlösa socken (Trolle-Bonde, 1905-1907, DD 3R4:51).

Trollenäs socken fick sin nuvarande utformning 1860 då Näs socken slogs ihop med Gullarp. Liksom Strö går det första belägget för Näs går tillbaka till 1300-talet. Men jag har

anledning att tro att deras etablering så som socknar är ännu äldre. Gullarp, grannsocken till Näs, går att finna så tidigt i arkiven som mitten av 1100-talet. Det exakta året står inte skrivet utan det finns med i Allhelgona klostrets registratur mellan åren 1138-1177. Om nu Gullarp var etablerad som socken på 1100-tal var säkerligen Strö och Näs det också. En närmare presentation av Gullarp kommer längre ner under ”2.12” (DD 1R2:142).

Om vi jämför Strö/Näsområdet med Ystadsområdet på Mattias Karlssons karta över de skånska socknarna ser vi att kyrkorna ligger mycket tätare mellan Strö-Näs-Gullarp än i Ljunits-Herrestad, och då menar ändå Jes Wienberg att kyrkotätheten hänger ihop med det stora antalet huvudgårdar i Ystadsområdet. Men det finns en stor skillnad mellan de olika områdena. Mellan Västra Strö och Trollenäs är det ca 1,1 km precis som det är mellan Trollenäs och Gullarp. Jämför vi detta med Ystadstrakten är det kortaste avståndet mellan de byar som studerats ca 1,3 km medan genomsnittet ligger på ca 2,5 km. Just närheten mellan Västra Strö och Trollenäs är det som gör platsen extra intressant och vari mycket av min frågeställning grundar sig i (Karlsson 1998:25ff).

2.2 Sten- och bronsålder

Traktens äldsta historia går tillbaka till stenåldern. Denna kan vi se med hjälp av FMIS som gjort sporadiska undersökningar i området. I Strö socken ligger 35 platser som tolkats som stenåldersboplatser. I Trollenäs har det endast hittats fyra fyndsamlingar av detta slag. Eventuellt beror det på att man inte har gjort lika många undersökningar av detta slag samt att Trollenäs socken inte är av samma storlek som Strö. Med detta i åtanke kan man dra slutsatsen att det varit aktivitet i området under en mycket lång tid (RAÄ nummer; Västra Strö 4:1-12:1, 15:1, 17:1, 40:1, 46:1, Trollenäs 4:1, 7:1-11:1, 16:1-19:1).

2.3 Järnåldern och vikingatid

En kontinuitet från järnålderns sista tid, vikingatiden fram till idag, syns bäst i Västra Strö i och med byns runstensmonument. Det kommer att ges en mer utförlig beskrivning av dem nedan. Även byns namn, Strö, tyder på en lång historia. Språkforskare menar att ortnamnet *Strö*, eller *Ströy*, är fornnordiska och betyder ”gården vid den lätt strömmande ån” (Ingers 1964:8, Tveiten 1974:127ff). Dock har inga arkeologiska undersökningar påvisat några hus från denna tid. Det har inte heller gjorts så många undersökningar av detta slag. År 2000-2001 utfördes en exploateringsgrävning av bygatan enligt 1722 års karta (fig. 4). Här fann de endast nedgrävningar av djurben och tegel, vilka inte daterats. Samt

bebyggelse lämningar från 1700 och 1800-talet. Men närheten till runstenarna tyder på en äldre bebyggelse (Ingers 1964:8, Tveiten 1974:127ff, RAÄ nummer; Västra Strö 51:1).

I Näs är kyrkan från 1100-talet den tidigaste historien vi har bevis för ovan jord idag. Men den mänskliga aktiviteten verkar vara äldre än så. De arkeologiska undersökningarna är rikare här än de i Strö. Även dessa var av uppdragsarkeologiskt slag med utgångspunkt i 1722 års karta över byn (fig. 5). Under två tillfällen, år 2004 och 2008 har det gjorts arkeologiska undersökningar av den gamla bygatan. I den första undersökningen daterades två härdar strax söder om bygatan till 460-670 AD och 1400-1650 AD, samt ett lager i en brunn som daterades till 670-890 AD. Här ser vi att det funnits aktivitet under en stor del av järnåldern. Den först nämnda härden visar på aktivitet under folkvandrings- och vendeltid, och brunnslaget till vendel- och vikingatid (Jensen 2004:12, 28, RAÄ nummer; Trolleäs 24:1). Enligt kartan hade Näs tolv gårdar, vilka slutundersökningen gick efter. Denna gjordes 2008 och här fann arkeologerna, i ett 90 x 40 meter stort område, 10 hus varav två var från järnåldern. Det rörde sig om ett långhus, 20 x 5 meter, och ett enskeppigt hus. Dessvärre ger undersökningen ingen exakt datering på dessa hus. Dock så vet man att det enskeppiga huset kom kring 900-talet. Alltså fanns det även i Näs bebyggelse under vikingatid. Utöver detta finns det övriga fynd av yngre svartgods, äldre rödgods, djurben, bennålar samt söljor av kopparlegering eller järn. Dessa har daterats under ett tidsspann av 1000 år, 430 -1440 AD (Mogren 1998:5, RAÄ nummer Trolleäs 24:1).

Från Näs karta kan man inte längre se någon större toft på ett sätt som man gör i Strö. Slottet ligger avskilt från övriga byn. Dock så får man väl dra slutsatsen att den skulle legat där godset ligger idag. Detta kan man se på placeringen av kyrkan. Möjligen har det från början legat en by i Strö och en mindre bebyggelse i Näs där man tidigt byggt en kyrka på gårdens toft. Emellertid vill jag inte utesluta en by även i Näs från denna tid. De utgrävningsfynd som påträffats ger en osäker bild av detta. Så som jag tidigare nämnde kan det röra sig om en enskild bebyggelse också. Dock bör man ha i åtanke att många av de byar vi ser idag bildades under slutet av järnåldern. Men forskarna har sett en företeelse för både Danmark och Skåne rörande historiskt kända byar med ett mycket kort avstånd till järnåldersbebyggelse. De kallar det för tvillingbyar, eller dubbelbyar. Vanligtvis låg dessa längs med åar med ca 500-1000 meter dem emellan. Över lag så ligger de järnåldersboplatser man kunnat urskilja längs med vattendrag. På kartan över Strö från 1722 kan man se att byn då var större än den är idag och tofterna gick även en bit längs med ån ner mot Näs. Den enkla förklaringen som ges dessa är att de styrts av landskapets topografi (Schmidt Sabo 2001:164, 2005:55, 64, Jensen 2004:289).

2.4 De medeltida byarna

För att lättare kunna studera Strö och Näs bör man känna till de övergripande delarna av en medeltida by samt deras funktion utifrån en del olika forskningsteorier.

När man studerar medeltida byar har man stor behållning av äldre kartmaterial. Trots de flera hundra år som kan skilja mellan byns första skede och uppmätningen av kartorna går det fortfarande utifrån detta material att avläsa tofterna. En toft var som en tomt. Det var den enda platsen i byn bönderna fick bygga sina gårdar på. Varför är det då viktigt att studera tofterna? Dessa är en kvarleva från när byn bildades under tidigmedeltid eller yngre järnålder. Givetvis får man ju ha i åtanke att det inte är något som säkerställer att det är de ursprungliga tofterna vi ser. Toftstrukturerna påverkades av den rådande sociala organiseringen i byn, samt antalet gårdar och ägoförhållanden. Storleken på toften visade också hur stor del den hade i den gemensamma åker- och ängsmarken (Schmidt Sabo 2005:19, 46f, 62).

Bygatorna var byns gemensamma plats runt vilken tofterna samlades. Under tidens lopp kunde den bli plats för kyrkor och kyrkogårdar, smedjor och andra gemensamma företeelser. Schmidt Sabo menar att just tofternas samlande runt bygatan fick folket i byn att känna samhörighet (Schmidt Sabo 2005:19, 25).

Byarna ser olika ut beroende på hur tofterna varit placerade kring bygatan. Ofta namngivna efter utseendet, exempelvis rundby, klungby. De allra flesta forskare är ense om att byarnas former hänger samman med landskapet och dess topografi. Men det finns även de som menar att man utifrån vissa hänseenden kan utläsa de sociala dragen i en by utefter dess form. Schmidt Sabo pekar på tofternas betydelse i denna debatt. Hon ger i sin bok ”Den medeltida byns sociala dimensioner” förslag på tre möjliga bykonstellationer (fig. 6-8). Det första exemplet (fig. 6) innefattar en storgård som i medeltidens början upplåtit sin mark till en kyrka och prästgård, samt till mindre landbor. Men han behåller fortfarande en större toft i närheten av kyrkan och prästgården. Förslag nummer två (fig. 7) utgörs av en by med endast landbogårdar, vilka ägs av en adel som flyttar ut ur byn. Det var speciellt vanligt under 1300-talet att adeln flyttade ut från byarna till en mer lättförsvarad plats i närheten. Bjärsjö utanför Ystad är ett mellanting mellan dessa tre. Här hittades en tidig storgård på en höjd nordväst om kyrkan. Medan Bjärsjöholm sätesgård från 1300 är en direkt utflyttning av huvudgården i Bjäresjö. Den tredje konstellationen (fig. 8) består av ett antal självägande bönder som under tidens lopp på olika sätt, arv till exempel, splittrats till mindre tofter (Anglert 1989:224f, Schmidt Sabo 2005:52ff, 76).

I de byar där huvudgårdar identifierats har kyrkan som regel legat i anslutning till dessa. Dessutom ligger kyrkan ofta perifert i förhållande till byn. En tydlig tendens i byarna är att de utan aristokratiskinflytande ligger kyrkan centralt i byn på den allmänna bygatan (Anglert 1989:227). Som vi ska se påminner de båda byarna Strö och Näs mest om den förts nämnda bykonstellationen, där kyrkan kan knytas antingen till godset eller den stora toften.

2.5 Byn i Näs

För Näs bys del finns det väldigt få uppgifter från medeltiden och de som finns rör de som skrev sig *av Näs*. Det som presenteras här är en analys av kartan från 1722 (fig. 5).

På kartan över Näs ligger godset lite avskilt från den övriga byn, vilken ligger väster om slottet längs med ån. Det kan skönjas tolv tofter som generellt kan sägas att desto längre från slottet de befinner sig desto större blir de. Dock finns det en toft som ligger relativt nära slottet som utmärker sig genom att vara större än de andra.

Byn har en mindre och mer långsmal bygata än Strö. Om jag kopplar detta till Schmidt Sabos tankar om bygatans funktioner så hade kanske dessa bybor inte samma samhörighet till godset som inte låg vid bygatan. Samtidigt så vet vi inte om godset flyttat till den exakta platsen det befinner sig på idag under senare tider. Kartan är trots allt från 1700-talet. Emellertid tyder 1100-tals kyrkan på att huvudgården bör ha legat på denna plats redan från början. I avsnittet ”2.3” redogjordes för de arkeologiska undersökningar som utfördes på Trolleås gamla bygata 2004 och 2008. Här påträffades dels en stenläggning som daterats till medeltid, ca 1300-1440 AD, samt åtta husrester från medeltid (RAÄ nummer; Trolleås 24:1). Det är anmärkningsvärt att se att så pass många hus har återfunnits från medeltid. En fråga jag ställde i inledningen var huruvida Näs var en ursprunglig medeltida by eller en huvudgård som flyttat ut från Strö under medeltid och som under tidens lopp bildat en egen by. Tack vare de arkeologiska fynd som gjorts i området kan hypotesen rörande en huvudgård som flyttat ut från Strö läggas ner.

2.6 Byn i Strö

Byn i sig ligger i en klunga väster om ån med ett par hus på bygatan, samt ett fåtal öster om ån. Genom att studera den äldsta kartan över byn, från 1722, kan man se att det fanns 29 tofter i byn (fig. 4). De allra flesta är jämnstora men det finns två stycken som utmärker sig. Toft nummer ett och toft nummer tolv är mycket större än de övriga. Dock är nummer ett antingen större medan nummer tolv har del i andra tofter runt byn. Tolvan ligger på den

plats där den gamla kyrkan idag är utmärkt med ett kors. Det finns ingen kyrka utritad på just denna karta men är utritad på samma toft på en karta från 1828 (fig. 11). Man hade också kunnat förklara denna som kyrkans toft genom att den har andra mindre tofter i byn. De båda större tofterna ligger jämte varandra med endast en väg som skiljer dem åt. Ofta har de tofter som benämns nummer ett haft en särskild status som fortsätter hänga med genom historien. Toft nummer ett i Strö ligger dock inte mellan kyrkan och runstenarna vilket man skulle kunna tänka sig om man väljer att tolka denna som ursprunglig storgårdstoft. Utan denna ligger på andra sidan av toft nummer tolv, ner mot ån till. Detta är dock en bättre tolkning att anknyta till bynamnet Strö, ”gården vid den lätt strömmande ån”. Idag ligger det en stor brant ner mot ån. I den akt som hör till kartan står förklarat att denna toft var platsen för prästannexet. Frågan är om det möjligen har varit så att det rör sig om en storman som delat av sin toft till kyrko- och prästtoft.

2.7 Huvudgårdar under medeltiden

De första beläggen vi har för aristokrati i bägge socknarna är 1300-tal. Det finns få tidigare skriftliga belägg för huvudgårdar.

Det var inte ovanligt att en härad kunde ha tiotalet huvudgårdar under medeltid. Som exempel kan nämnas Skytts härad som hade 14 huvudgårdar under 1300-1400-tal men endast två kvar på 1500-talet (Anglert 1995:173, 180). Likaså har vi Onsjö härad där det i Strö fanns fyra väpnare inom samma socken. Detta ska jag bättre illustrera med exempel från Ystadsprojektet. Tre olika socknar, Katslösa, Skårby och Sjörup, uppvisar tre olika skeenden som alla kan jämföras med Strö. I nästan samtliga byar verkar det utifrån skriftliga källor ha funnits minst en huvudgård. Skårby och Sjörup har även runstenar kopplade till byarna. Som ovan konstaterats är ju dessa ett tecken på att det funnits en storman i trakten.

I Katslösa finns många skriftliga belägg för en världslig makt i byn. Men precis som i Strö har inga huvudgårdar påträffas. Samtidigt finns det belägg för att Marsvinsholm har ägt gårdar i byn under medeltid. Även i Sjörup finns två större tofter där den ena övergått till att bli prästgård. Även här är den största toften utmärkt som nummer ett. Genom skriftliga källor vet man att det funnits ett gods här genom hela medeltiden. Dessvärre är källorna röriga och forskarna har reflekterat över möjligheten av flera ägare till samma gods. Samma problematik finns i Strö, och Katslösa. Många skriftliga belägg men en svårtolkad faktisk huvudgård. De som inte påvisar någon världslig makt har tagits över av kyrkan. I Skårby är detta aktuellt. Dock är denna by speciell i det hänseende att här har

även påträffats runstenar. Samtliga byar tas under senmedeltid och 1500-tal över av de större godsens. Kastlösa och Skårby lades under Marsvinsholm medan Sjörup kommer under Krageholm (Skansjö, Riddersporre & Reisnert 1989, Anglert 1995:173, 180).

För Näs del har jag valt ut två större gods, Marsvinsholm och Bjersjöholm, med vilka Näs har mer gemensamt. Marsvinsholm ligger troligen över den gamla byn Borrsjö som försvann på 1600-talet i och med skapandet av Marsvinsholms slottsmiljö. Till skillnad från Bjersjöholm anlades detta gods i en gammal by, vilken de senare lät nedlägga (Skansjö, Riddersporre & Reisnert 1989).

I byn Bjäresjö fann arkeologerna föregångaren till Bjersjöholm. Fyndet av den vikingatida storgården ger en kontinuitet på platsen fram till utflyttandet av den medeltida huvudgården på 1300-talet. Bjersjöholm anläggs relativt långt ifrån byn, ca två km. Godset anlägger ingen egen sockenkyrka utan har ett kapell för gårdsbruk. Till skillnad från Näs finns det i Bjäresjöområdet endast en kyrka att förhålla sig till. Byn och kyrkan ligger även i samma socken som herrgården Bjersjöholm. Detta gör det enklare att se ett samband mellan dem. Här kan man se att det endast funnits en förmögen man under medeltiden, som byggde en kyrka på sin toft. Den största toften i byn. Han har sedan valt att flytta ut från byn men stannar inom samma socken. Det finns därför ingen anledning att bygga en kyrka vid Bjersjöholm. I Strö-Näsområdet å andra sidan rör det sig om två olika socknar. Med en kyrka i vardera. Dels så har de flesta av dagens kyrkliga indelning i socknar och församlingar sitt ursprung i medeltiden. Dels som vi ska se har både Strö och Näs tidiga kyrkor och socknar (Kjellberg(b) 1966:25, Anglert 1989, s. 229, Karlsson 1998:67).

Det som är gemensamt för alla tre godsens är att de under 1500-1700-tal övertar gårdar och mark i närliggande socknar. Många av de mindre huvudgårdarna försvinner till förmån för de riktigt stora godsens, varav många nu etablerar storgårdsdrift (Skansjö, Riddersporre & Reisnert 1989).

2.8 Huvudgården i Näs

Den slottsbyggnad som står i Trolleån idag började uppföras år 1559, vilket framgår på fasaden. Innan slottet gick över i familjen Trolles ägo på 1700-talet kallades godset för Näs ända sedan medeltiden. Inga delar av en medeltida byggnad finns bevarad vad man vet. Dock vet vi att det funnits en huvudgård här i alla fall från mitten av 1300-talet från de första källorna med Näs. Dessutom bör man väga in att Näs gamla kyrka är från 1100-talet, vilket tyder på att det åtminstone funnits någon slags bebyggelse här från denna tid (Brunius 1847, Kjellberg(a) 1966:301ff).

Då man studerar godsets äldsta tid kommer man oundvikligen i kontakt med familjen Thott, som jag även nämnde ovan har länkat sig till runstenarnas historia. Ätten Thott var en skånsk, mycket rik och framstående adelsätt. De säkraste uppgifterna kan endast underbyggas från 1283. Släktböckerna nedtecknades på 1500-1600-talen, och rör i första hand endast släktleden. I Danmarks Adels Aarbog från år 1900 står det att familjen Thott är Skånes äldsta och mest ansevärda adelssläkt. Enligt traditionen ska de stamma från en Tord Skiegge/Tott som döptes 1085 och blev begravd i Kävlinge Hög. Dock tror sig släktforskarna att kunna ta släkten tillbaka till en Tord som levde på 1100-talet. Han var bland annat grundaren till Bosjökloster och en av Skånes första gälkare. Gälkarens ämbete var att styra i kungens ställe. Fram till de säkrare källorna i slutet av 1200-talet framträder i traditionerna en del platser men Näs finns inte nämnt. Även om dessa endast är muntliga traditioner. Eventuellt framtagna för att knyta familjen till en viss plats så är det intressant just här att Näs och området kring Onsjö inte kopplas som Thottarnas ursprungliga plats (Kjellberg(a) 1966:301, Thott 1983:24f, 27, 30f).

Thottarna på Näs bildade en egen gren av släkten som under 1500-1600-tal kom att kallas "De prægtige Thott'er". Många av dem var riksråd och riddare ofta i kungens tjänst. Stig Åkesson Thott var den förste att skriva sig *av Naes* på 1360-talet. Godset skulle efter detta bli denna släktgrens stamgod i ca 300 år. Hans far hade innan honom förknippats med godset men det är osäkert hur han kom i besittning av det. Möjligen kan det ha varit ett arv från hans släktingar på ätten Galens sida. Alternativt genom ett gifte med Krognossläkten. I kyrkoavsnittet kommer nämnas att Näs kyrka var byggd under 1100-talet av Finjaskolan. Enligt nyare forskning hade de troligen en feodal relation till Hvideätten. Det som är intressant är att familjen Galen är en släktgren av just Hvideätten. Så kanske ligger det inte långt ifrån att tro att Stig Åkesson far, Åke Nilsson, ärvt eller på annat vis kommit över godset från just familjen Galen. Detta blir ännu ett bevis för att Näs gods är äldre än de första källorna vill påvisa (Thott 1983:24f, 27, 30f, Algonet (a), Industrihistoria i Skåne).

2.9 Huvudgårdarna i Strö

Utöver de stora tofterna finns det ytterligare bevis för en aristokrati i Strö, nämligen runstenarna. Dessa är också det tidigaste belägget som man egentligen kan se rörande en person i byn. Därför blir det extra intressant att finna skriftliga belägg för två gods i socknen. Till det tidigaste finns ingen exakt datering men de är från slutet av 1300-tal eller början 1400-tal. I ett sigill har en man skrivit att han är *af Strö, Niels Jensen af Strö*. Han

nämns även som *hövedsmand* på borgen i Köpenhamn (DD 4R3:283 nr 275). I ytterligare ett dokument från 1425 framgår det att det finns ett gods i Strö genom ett ägobyte då *Niels Holmgirsson* i *Ströö*, väpnare, har sålt allt sitt gods till *Niels Suensson* i *Ellinge* (Gammeldanske diplomer A, 1425). En väpnare var under medeltiden en frälseman, med mycket skiftande inkomst. Vissa förblev väpnare under hela livet utan att dubbas till riddare men ändå vara lika välboren med samma status (Hansson 2011:24).

Det är intressant att det fanns en väpnare i Strö i början av 1400-talet. I Näs ses detta uppenbart genom slottet. Men om det nu varit så att stormannen flyttat ut från byn under 1200-1300-talet verkar det mystiskt att det fortfarande fanns en väpnare kvar i Strö. Vad var syftet med detta i så fall? Det verkar som den stora toften i Strö har gått över till prästen istället för en aristokrati. Detta kan ju också ha skett senare då kartan är från 1700-talet. Under 1500-talet verkar dock väpnarna försvinna och istället var fyra gårdar knutna till Landskrona slott och tre gårdar till Fru Else på Eriksholm (LSL, 1A:112).

Dock fanns det ytterligare två gods i Strö socken, Farstorp och Kattesnabe. Det äldsta belägget för Farstorpsgård är ett brev från år 1353 angående försäljning av godset. Detta är också det näst äldsta belägget för själva socknen. Det är en väpnare som säljer godset och allt som hör därtill ”rörlige och urörlige tilliggender fra gammel tid” (DD 3R4:51 nr 59).

Kattesnabe har en lång historia med början i medeltiden. Idag känt som Trolleholm och under 1500-1600-talet som Eriksholm. Innan dess, under medeltiden, kallades det just för Kattesnabe. Platsen dyker upp i de skriftliga källorna under 1400-talet med en presentation av en herreman, samt en antydning till ett kloster i närheten. Under samma tid finns ett testamente från 1425 undertecknat av tre herremän, vilka gör det hela intressant. Herremännen var *Jens Stigsson av Näs*, *Erik Nilsson av Kattesnabe* och *Johan Håkansson av Strö*. Det är också intressant om man tänker att det samtidigt fanns tre gods i trakten, fyra med Farstorp, vilket man bör räkna in eftersom det ligger mellan Strö och Trolleholm (Trolle-Bonde 1905-1907, Gammeldanske diplomer A, 1424).

År 1553 kom Eriksholm under Thottarnas ägo. Kan detta vara en följd av att sockengränserna år 1526 gick från att vara en kyrklig indelning till att även utgöra en juridiskgräns för adelns skattefrihet? Många gods i Skåne utökade sina landegendomar efter detta. Flera gårdar i Strö var redan knutna till Eriksholm vid övertagandet men det dröjde ungefär hundra år tills marken runt Strö socken togs i anspråk av Eriksholm. Godset låg vid detta tillfälle i Strö socken, vilket det gjorde fram till mitten av 1700-talet då Fredrik Trolle till Näs satte upp var gränsen skulle gå mellan godsen. Denna bidrog samtidigt till en ny

sockengräns mellan Strö och Torrlösa socknar. Näs gods hade nu utökat sina ägor markant (Trolle-Bonde 1905-1907, Karlsson 1998:30).

2.10 Thulestenarna

Liksom jag tidigare skrev så är den idag enda synliga markören för en "för-medeltida" närvaro i Strö runstensmonumentet även kallat Thulestenarna (fig. 9). De restes som minne till två män från trakten under vikingatidens slutskede. Enligt traditionen ska det finnas ett samband mellan monumentet och Trollenäs slott, en slags stormannakontinuitet från vikingatiden fram i tidigmoderntid (Tveiten 1974:130, Thott 1983:28f).

Stenarna står på sin ursprungliga plats och var vid Ole Worms avbildning 1628 resta. Men vid en upprustning och undersökning 1932 var de liggandes med skriften neråt. Det ingår två runstenar och fem bautastenar, vilka är fristående stora, resta stenar.

På den större runstenen, nr 1 (fig. 9), står det: *Faðir lét höggva rúnar þessar eptir Ózur, bróður sinn, er norðr varð dauðr í víkingu* "Fader lät hugga dessa runor efter Ösur, sin broder, som norrut vart död i viking" (Jacobsen & Moltke 1942:379). Worm valde att tyda runorna "Fader lät rista dessa runor efter sin broder Osur. Nu blev Tor arvinge". Han valde att tolka dem utifrån den senare översättningen för det ansågs under denna tid att Thulestenarna var adelsfamiljen Thotts gravstenar. Sägner att de skulle vara deras familjegrav kommer troligtvis från Ole Worms undersökning 1628, vilken var den första undersökningen av stenarna och som tillägnades Tage Ottosson Thott på Näs. Sophie Brahe på Eriksholm berättade år 1635: "Din farfar (Tage Ottosen Thotts till Eriksholm) berättade: Omkring 1449 bodde min farfar riddaren Anders Thott på Näs. Han var son till den bekante Stig Thott och en avkomling av Thor Thott, vars gravhög står som en rund sköld över den gamle kämpan från hedenhös. Jag hitförde hans runsådda bautasten att den här orubbad skulle påminna oss om vår gamle stamfader." (Tveiten 1974:130, Thott 1983:28f). Dock börjar den släktbok hon själv skrev med en Tord Thott som lät döpas och begravas vid Kävlinge Hög. Undersökningar har gjorts av kullen. Men då man inte har funnit några spår av gravar rör det sig troligen endast om en kenotaf. Alltså ett monument över en person på en annan plats än där han är begravd (Jacobsen & Moltke 1942:379, Thott 1983:29).

På den andra Thulestenen, nr. 2, står inskriptionerna på ena sidan och på den andra är en mask av ett människohuvud med flätat hår och skägg. Inskriften lyder: *Faðir lét höggva stein þenna eptir Björn, er skip átti með honum*. Fader lät hugga denna sten efter Björn, som ägde skepp med honom (Jacobsen & Moltke 1942:379). Liknande masker som pryder denna sten finns även på en av stenarna, nr. 1, i Hunnestadsmonumentet (fig. 10). Skriften

på den stenen är följande: *Æsborn satti stæin þænsi æftiR Toma, sun Gunna HandaR*. ”Esbern satte sten denna efter Tomme, son (till) Gunne Hand” (Jacobsen & Moltke 1942:336ff). Masken tolkas på en mängd olika sätt. Tveiten menar att detta bara är en del i stenbildskonsten, liksom lejon och ulvar. De menar att dessa är hedniska symboler för kraft, styrka och vildskap. Men de flesta är dock ense om att det helt enkelt är den sista resten av hedendomen i Skåne (Strömberg 1957:36ff, Tveiten 1973:82).

Liksom Thulestenarna under 1600-talet tolkades som vara ett arv till familjen Thott, tolkades Hunnestadsmonumentet på samma sätt vara resta till kämpar som bott på den dåvarande huvudgården i Hunnestad (Skansjö, Riddersporre, Reinsnert 1989:85ff). Grunden till intresset för runstenar under 1600-talet, och tolkandet till familjens Thotts fördelar, ligger troligtvis i att detta skedde under en våg av ökat intresse för forntidshistoria. Bland annat skrevs det under samma tid som Sveriges stormaktstid. Jag finner det sannolikt att danskarna liksom svenskarna ville kunna visa upp ett ärorikt förflutet, och sin hävd över den mark de övertagit. Av allt att döma var det även viktigt för en så väl ansedd man som Tage Ottosen Thott. Dessa tolkningar bör tas med en nypa salt. Det som dock är intressant i sammanhanget är att se Sophie Brahe anknyter släkten långt bak i detta område. En närmare analys görs över familjen Thotts inflytande i bygden under ”2.8”.

2.11 Runstenar

Det råder delade meningar angående anledningarna till varför runstenar restes. Vissa forskare, bland annat Erik Moltke, menar att runstenarna främst var resta som minnesstenar, till exempel över personer som fått jord i förläning av kungen och på så sätt ville visa arvsrätten till denna. Även Birgit Sawyer anser detta i sin bok ”*The viking-age rune-stones*”. Hon menar att detta nämnande av partners, i t.ex. handel eller ägande, är speciellt vanligt på danska och skånska runstenar. På detta sätt kunde de hävda sin rätt att ta över just denna del av arvet från partnern. Mats Riddersporre menar att det endast var välbesuttna män som reste stenar av detta slag. De hade kanske även en speciell social position. Se bara på Thulestenarna som en möjlig plats för häradsting. I tiden för Lunds grundande och maktens etablerande i de tidigmedeltida städerna, främst i sydvästra Skåne, uppkommer samtidigt hävdande av makt och arv i två andra delar av landskapet. Nordost om Lund, alltså kring Onsjöområdet, samt i Ystadsområdet (Skansjö, Riddersporre, Reinsnert 1989:71f, Anglert 1995:48, Sawyer 2000:62f).

Hunnestadsmonumentet, funnet vid Hunnestad i Ystadtrakten ses, tillsammans med Thulestenarna, som Skånes praktfullaste runstensmonument (fig. 10). Bara delar av det är

bevarat idag men från en inventering gjord av Ole Worm, som avbildade det, i början av 1600-talet vet vi att det då fanns åtta stenar totalt. Det fanns tre obearbetade, men alla dessa är försvunna. Tre andra hade enbart bilder och två av stenarna, nr 1 och 2, har både inskrifter och bilder. Sten nr 1 är beskriven ovan. Inskriften för sten nr 2 lyder: *Æsborn auk Tomi þær søtu stæin þænsi æftiR Roi auk Lækfrøð, sunu Gunnu HandaR.* ”Esbern och Tomme de satte sten denna efter Roi och Lekfrøjd söner (till) Gunne Hand.” Här finns även ett kors inristat. Liksom masken på Thulestenen ger korset oss en tolkning att även dessa stenar är resta av någon med stora rikedomar under övergången från hedendom till kristendom. En tid av mission och inledandet av kyrkobyggandet. Kanske kyrkans byggherre? (Jacobsen & Moltke 1942:336ff).

Den Thottska tolkningen är mer lik den som gjorts av Bjäresjöstenarna. Här finns tre runstenar kallade Bjäresjöstenen 1-3, av vilka två är funna i Bjäresjö och en vid Bjersjöholm. Bjäresjöstenen 1 hittades i kyrkogårdsmuren i Bjäresjö. Inskriften lyder: *Kári setti stein ... eptir Alfvín* ”Kåre satte sten ... efter Ölvun”. Sten nr 2 hittades i ett stengärde i Bjäresjö: *Áki setti stein þenna eptir Ulf, bróður sinn, harða góðan dreng* ”Åke satte denna sten efter Ulf, sin broder, en god man”. Den tredje stenen, även kallad för Bergsjöholmsstenen, hittades mer perifert i förhållandet till byn men har en liknande tolkning som lyder: *Fraði/Freði reisti stein þenna eptir Ólaf, mág sinn, dreng harða góðan.* ”Frede reste sten denna efter Olav, mág sin, (en) kämpe mycket god”. Inskrifterna på stenarna har alla i stort sett samma budskap. Stenarna är resta av en manlig släkting över en annan manlig släkting, som alltid omtalas som en god man. De tolkas som uppvisande av makten genom land och dess arv (Jacobsen & Moltke 1942:339ff). Intressant här är kopplingen mellan kyrkan och sten nr. 1.

2.12 Gullarp

Under ”2.1” introducerades byn Gullarp. Precis som Västra Strö och Trollenäs ligger denna by längs med Saxån. Mellan Trollenäs och Gullarp är det 1,1 km. Nästan exakt lika långt som till Västra Strö. Dessa byar har ett något motsatt förhållande till varandra jämfört med Strö och Trolleholm. Då dessa under mitten av 1700-talet delades i två socknar, slogs Näs och Gullarp ihop och bildade en ny. Under åren har det blivit så att Gullarp har hamnat i skymundan då slottet i Trollenäs drar till sig uppmärksamhet.

Dessvärre är de medeltida källorna rörande Gullarp få. Från det första belägget i mitten av 1100-talet fram till 1503 finns ingenting att tillgå. Byn var av samma storlek som Strö och Näs, och hade liksom de två andra byarna en kyrka från 1100-talets senare del,

byggd i romansk stil med gotiska valv från 1300-talet (Tveiten 1974, s. 94, DD 1R2:142). Till skillnad från Näs och Strö tycks det inte ha funnits något gods här. Detta kan vara orsaken till att källorna är så få. Likväl har det funnits adligt inflytande. Dels så hade Fru Else till Eriksholm 10 bönder i byn, vilka hon lagt till Näs socken. Dels så var Björn Kaas kyrkans patronus. Åtminstone om man går till källorna från 1500-talet (KancBrevb:596, LSL:112).

Liknande socknar finns inom Ystadsområdet. Exempelvis Villie socken har det gemensamt med Gullarp att här saknas det en huvudgård, medan det adliga inflytande ändå är närvarande (Skansjö, Riddersporre & Reisernt 1989:91f).

2.13 Näs gamla kyrka

Näs kyrka tros ha anor från 1100-talet och tjänstgjorde då som församlingskyrka. Men den togs ur bruk år 1860 när Näs socken och Gullarps socken slogs ihop till Trollenäs socken. Samtidigt byggdes den nya sockenkyrkan. Förutom att det går att besöka kyrkan i Trollenäs slottspark har vi likadana källor för denna kyrka som för Strö, Brunius dokumentation samt en bild på en karta från 1806. Utöver dessa finns även bilder från 1600- och 1700-talet (fig. 12).

Det exakta årtalet för Brunius dokumentation framgår men det bör ha skett lite före den som gjordes över Strös kyrka. Då den presenteras något tidigare i hans dokument. Kyrkans långhus hade två korsvalv samt ett kvadratisk kor med korsvalv och absid. Grunden är mycket lik beskrivningen av Strös kyrka. Stommen är idag det som finns kvar av den romanska kyrkan. Denna del har daterats till 1100-talet med målningar av den så kallade Finjamästaren. Detta var en skola som var verksam i kyrkobyggandet under 1100-talet i Skåne. Enligt nyare forskning skulle de ha haft ett feodalt förhållande till Hvideätten, en av Danmarks starkaste adelsätter under medeltid (Brunius 1847, Algonet (a), Industrihistoria i Skåne).

Liksom den stora massan av medeltida kyrkor i Skåne har det skett om- och tillbyggnader under de många hundra år som kyrkan har funnits. Näs kyrka har ett ännu intakt tegelgolv i vilket det ligger gravstenar från 1400-1500-tal. Dessa är de tidigaste spåren av aristokratiskt inflytande. En gravhäll från 1496 är över Anders Stigsson Thott samt ett vapen efter Otto Andersson Thott. Under tegelgolvet finns det en krypta med sex träkistor, i vilka det vilar personer från ätten Thott (Brunius 1847, Olausson 1962:48ff, Ingers 1968-1969:40, Tveiten 1974:144, Thott 1983:72f, 104, 109, 113, 115).

På långhusets norra sida finns en utbyggnad som innehöll ett gravrum och över detta bänkplatser. Denna utbyggnad gjordes på 1600-talet för att skapa fler sittplatser. Men ändrades till gravkor vid kyrkans restaurering 1926. Åt söder märktes en igenmurad dörr samt grunden till en liknande byggnad som på norrsidan. Denna har tolkats som ett äldre vapenhus. I väster stod ett torn med årtalet 1641. Detta revs 1926 och ersattes med den trappstegsgavel som syns idag. Kyrkan framträder tydligt på en bild över Trollenäs från 1680-talet (fig. 12). Här ser man dess torn och absid samt dess placering intill slottet (Brunius 1847, Kjellberg(a) 1966:301ff).

Trots att Näs kyrka ligger i direkt anslutning till slottet ska den ha fungerat som sockenkyrka, vilket framgår i ett dokument från slutet av 1400-talet. Den var inte enbart slottskyrka eller kapell, vilket man kunnat tro eftersom många kapell uppfördes på storgårdar. Dessa byggdes i direkt anslutning till godset och troligen fanns det oftast inget behov av en sockenkyrka eftersom det inte fanns någon by (Anglert 1989:230). Dock framgår det i ett dokument från slutet av 1400-talet att fru Else på Eriksholm var patronus över Näs socken, och i samma stycke framgår även att de inte hade någon sockenpräst; ”*Rett præstegård icke suarir hand heller någon uden hende.*” (LSL, 1A:118).

2.14 Den medeltida kyrkan i Strö

Om monumentet och kyrkan i Västra Strö finns det en nedskrivna sägen som går så här: ”Nordväst ifrån Strö by ligga i vången en hop stenar, lagda uthi en oval. Om samma stenar går iblant gemene man denna saga, att kyrkian varit ährnat der först att byggas: men vad om dagen upbygdes togz om natten bort och fördes annorstädes hän, nämbiligen till det rum, der kyrkian nu upbygd står” (Olausson 1956: 63).

Den kyrka som står i Västra Strö idag byggdes 1872, samtidigt som man rev den gamla, vilken nu är jämnad med marken. Platsen för Strös äldre kyrka står idag markerad på den äldre delen av kyrkogården med ett stort kors, en bit nordöst om dagens kyrka. Både den moderna och den gamla kyrkan ligger i byns sydöstra hörn lite i utkanten av byn (Ingers 1968-69:40). Om man jämför de olika placeringarna i byarna kan vi även med hjälp av kartorna se att kyrkan och kyrkogården i Näs ligger längre ifrån byn än i Strö och i anslutning till slottet. Medan den i Strö ligger i anslutning till bygatan.

Det var ett vanligt fenomen under 1800-talet att de gamla kyrkorna revs för att ge plats åt helt nya, ofta inte på precis samma plats (Holmberg 1990:10). I just fallet med Strö blir detta problematiskt för det finns inte så mycket dokumenterat om kyrkan. Den enda

bild som finns över kyrkan är en avbildning som gjordes för enskifteskartan från 1828 (fig. 11). På bilden ser vi en enkel kyrka som saknar västtorn.

Det mest omfattande materialet som finns är Brunius dokumentation från 1847. Han fastställde aldrig någon datering själv men 1100-tal har varit en sedan länge satt datering. Det framgår av Brunius anteckningar att kyrkan var byggd i gråsten medan valven var av tegel. Enligt Rikard Holmberg var 1100-talets landskyrkor en romansk byggnad av varierande byggmaterial men gick över till tegel först i slutet av århundradet (Brunius 1847, Holmberg 1990:10). Med detta i åtanke kan det vara möjligt att kyrkan var uppförd under tidigt 1100-tal. Strös kyrka hade en ingång i söder och en i norr och var försedd med kor och absid. Men inget torn dokumenterades. Långhuset täcktes av tre korsvalv, som under en period blivit förlängt med två åt öster. Att se utvidgningen av koret som en del av en befolkningsökning vilket har lett till behovet att utöka kyrkans areal är vanskligt då man ser till korets funktion under medeltid. Koret var till för kyrkans män och avskilt övriga kyrkobesökare. Jes Wienberg menar att detta kan ha en koppling till patroners inverkan. Främst verkar detta intresse dock vara hos kyrkor som annekterats av domkapitlet, kloster eller i anslutning till ärkebiskopliga gårdar (Brunius 1847, Holmberg 1990:12f, Karlsson 1998:56). Kan det ha varit så att det kyrkliga inflytandet i Strö blev viktigare än det världsliga i senare tider? En möjlighet som också syns i det stora prästannexet i byn.

Den norra ingången var vid dokumentationen igenmurad men den hade sin omfattning bevarad. Utvändigt var den rätvinkligt rundtäckt med ett rakslutet dörrfält på konsoler. Södra ingången fanns kvar men inte dess dekoration vilken låg utbruten bredvid kyrkan. Utanpå skeppens nordöstra och sydöstra hörn märktes lämningar efter helgonaltare. Utanför kyrkan fann de även en fyrkantig, urholkad sten som mätte en fot på var sida. Denna tolkade Brunius som varit använd för vigvatten. För inventariernas del finns det endast en dopfunt med ett dopfat av mässing bevarat. Funten är kittelformad av sandsten med en fals upptill och ett uttömningshål. Den är tillverkad i romansk stil och har daterats till sista delen av 1100-talet. Dopfunten är numera flyttad och står i 1100-tals kyrkan i Näs (Brunius 1847, Olausson 1962:48ff, Ingers 1968-1969:40, Tveiten 1974:144).

2.15 Kyrkorna

Kyrkorna är bra på så vis att de ofta när det gäller medeltidsforskning är de enda stående byggnaderna som finns kvar och vittnar om denna tid. Liksom jag tidigare nämnde är det viktigt att studera kyrkorna för att få fram vem, exempelvis en storbonde, aristokrat eller ett bykollektiv, och till vilket syfte den byggdes. Det går att studera kyrkornas förhållande till

byn genom dess läge men även dess eventuella koppling till lokala runstenar. Men självklart också kyrkans utformning och funktion (Anglert 1995:62, 64, Schmidt Sabo 2005:72).

Med hjälp av de gamla kartorna kan närheten till de större tofterna studeras, vilket även presenteras kort under ”2.4”. Kyrkornas placering i byn är en möjlig reflektion av den som ligger bakom byggandet. Byggandet av en kyrka förutsatte att det fanns möjligheter som intresse, ekonomi, kunskap och jordinnehav. Kunskapen låg under 1100-talet i stor omfattning hos den arbetskraft som frigjordes i och med färdigställandet av Domkyrkan i Lund. Frågan är om intresset låg hos ett bykollektiv, storman eller helt från kyrkligt håll (Tveiten 1973:116, Anglert, 1989:224, 230, 1995:62, 64).

Hur kan man då se det aristokratiska inflytande som jag talat om genom att studera kyrkorna? Det menas att om kyrkorna ligger perifert i byn skulle den vara byggd på en storgårdstoft på ägarens villkor. Genom att upplåta sin mark till kyrkan betyder samtidigt att denne kan behålla äganderätt över kyrkan. Dock försvann denna äganderätt under mitten av 1200-talet då denna gick över till att bli patronatsrätt. Med patronatsrätten ”begränsades ägarförhållandet till att framlägga förslag till biskopen vid prästtillsättning”. I och med detta togs en del tecken på stormannainflytande bort i många kyrkor. Tiden var omvälvande för aristokraterna som också valde att på många håll flytta från byarna. I samband med detta överläts marken till kyrkan och prästen (Anglert 1995:179, Wienberg 2000:49).

På flera håll inom Ystadsområdet fann man tecken på detta. Speciellt Bjäresjö är ett exempel på detta. Undersökningar av kyrkan uppvisar att där stått en träkyrka i närheten av den tidiga storgården. Så troligen är den kyrkliga traditionen i Bjäresjö mycket gammal. Möjligen kan man betrakta träkyrkorna som gårdskyrkor till storgårdarna och inte som allmänna. Det är mycket ovanligt att finna bevis för träkyrkor i dagens kyrkor. Men detta kan räknas som ännu ett bevis för att det inte är helt fel att förknippa de äldre stora tofterna med de äldsta kyrkorna. Eftersom huvudgårdarna under senmedeltid ligger utanför byarna kan man inte se något direkt fysiskt samband dem emellan. Detta stämmer inte på Näs där kyrkan har en kontinuitet från 1100-talet (Brunius 1847, Anglert 1995:66, 173).

Under 1100-1200-talet ersattes träkyrkorna av kyrkor i sten, vilka oftast blev sockenkyrkor. Det är först här vi kan se inflytandet från aristokratin, som vid denna tidpunkt även väljer att manifesteras sig genom privata avdelningar i kyrkan, till exempel västtornen. Detta kunde visa sig på bland annat två olika sätt. Tornen kan ha använts till patronatsgravar och för emporvåningar åt aristokratin. Av de torn som studerats i Ystadsområdet har endast Stora Herrestad haft en emporvåning i tornet. Det finns belägg

för ett torn i Näs som revs under 1920-talet men dessvärre ingen information angående någon emporvåning. I Strö fanns inget torn trots de skriftliga källorna över väpnare och runstenarna som tyder på ett aristokratiskt inflytande. Men en avsaknad av torn behöver inte betyda att ett sådant inflytande inte existerat. Det finns tolkningar som hänger samman med det så kallade *fabrica-tiondet*, vilket var en kyrkas förmögenhet, avsedd för dess byggande och underhåll. De menar att de lokala kyrkobyggarnas vilja att resa torn har berott på deras ekonomiska möjligheter (Folin & Tegnér 1985:113, Anglert, 1989:225, 227, 230f, 234, 237, 1995:64, Holmberg, 1990:41f).

Inom Ystadsprojektet fastställdes att i alla kyrkor utom en finns ett samband mellan runstenar och tidigmedeltida västtorn. Det var heller inte ovanligt att runstenarna fick en plats i kyrkogårdsmuren. Så var bland annat fallet i Baldringe, där arkeologerna i kyrkogårdsmuren fann en runsten från början av 1000-talet. Omständigheterna kring kyrkan i Baldringe är även de samma som för kyrkan i Bjäresjö. Även här fann arkeologerna en vikingatida storgård på toften. I Ystadsmodellen tas sambandet mellan breda västtorn och tunnvalv i koret upp. Med endast ett undantag finns det valv i alla dessa kyrkor. Det är framförallt de tidiga valven som tyder på ett aristokratiskt inflytande. I kyrkor med sena valv eller inga valv alls finns inga tecken på detta inflytande (Anglert, 1989:225ff). I Strö, Näs och Gullarp kyrkor fanns det valv, fast utan datering.

Troligen har majoriteten av de kyrkor som uppfördes under tidig medeltid varit på initiativ av en aristokrati som hade resurserna för det. Men det finns även de som uppförts av kyrkliga institutioner men dessa är svårare att ta fasta på. Frånsett att det inte rör sig om tydliga institutioner så som klosterkyrkor eller liknande. Dessa uppkom ofta under initiativ av kungligheter eller biskopar och är då ofta bra belagda. Alternativt finns det många myter kring upphovsmannen, eller kvinnan. Jämför med sägnen över Strös gamla kyrka, vilken tidigare nämndes (Anglert 1995:172ff).

Möjligheten att bykollektivet, eller ett antal av byns jordägande, gått samman för att bygga en kyrka nämnde jag också tidigare. Men liksom föregående kyrkliga inflytande kan detta vara svårt att identifiera. För att göra detta kan man börja med att se till källorna. Dessa bör vara få och inte presentera något patronat för kyrkan. För som jag tidigare nämnde ger detta ett säkert bevis för ett aristokratiskt inflytande. Det går även att se till kyrkans placering. Om kyrkan ska tolkas utifrån ett kollektiv bör den vara uppfört på den gemensamma bygatan. Trots detta gäller oftast att ju äldre kyrkan är desto troligare är den byggd på aristokratiskt initiativ. Byggnad på byns initiativ blir vanligare från 1200-talet och framåt. Strö är den enda byn i området jag studerat som inte har något patronat. Men

mycket annat, dess ålder och placering till exempel pekar på ett aristokratiskt inflytande (Anglert 1995:174ff).

2.16 Strö och Näs som genomfartsleder

Jag ställde mig frågan om det kunde förhålla sig så med byarna att de hade ett högt befolkningstal vilket gjorde att de hade ett behov av två stora socknar så nära varandra, eller om det var så att området fyllde någon speciell funktion. Anders Ödman har också han funderat över denna fråga som han sammanställt i en artikel till föreningen ”Industrihistoria i Skåne”. I korthet menar han att byarna har varit speciellt viktiga under byggandet av domkyrkan i Lund genom att man eventuellt fraktade höörsandsten genom detta område och att dessa i så fall kan tänkas ha tjänat som övernattningsplats. Detta grundar han på studier av vägnätet från stenbrotten till Lund från äldre kartor. Bland annat den skånska rekogniseringskartan och Buhrmans karta från 1684. Han har räknat på det som den kortaste vägen till Lund (Industrihistoria i Skåne).

I kung Valdemars jordebog framgår det bland annat hur mycket varje härad hade att betala till kungen. De allra flest härader i Skåne låg mellan 30-80 mark, medan Onsjö- och Skyttshärad endast skulle betala 12 mark. De andra alltså betydligt mer. Jag tycker själv det verkar konstigt att denna del av Skåne som hade så många viktiga förbindelser och drog igenom så pass mycket folk inte skulle betala mer. Dessvärre har jag inte haft tid att kunna studera denna teori närmare men kommer ha den i åtanke vid tolkandet (KVJ:112f).

2.2 Tolkning

Jag har nu samlat in så mycket fakta jag kunnat om Västra Strö och Trollenäs socknar för att få ett grepp om deras historia. Men jag frågar mig om jag har fått fram ett underlag för att besvara min problemställning? Då kan man också fråga sig om det överhuvudtaget finns underlag nog?

I uppsatsen har jag fokuserat på medeltiden. För det var inom denna tidsperiod jag trodde svaret skulle finnas till varför byarna ligger så nära varandra. Men från detta fick jag fram de maktfigurer som funnits i området. Det viktigaste svaret det gett mig är beviset för att Näs inte är utflyttat från Strö och att det finns tidigt aristokratiskt inflytande i bägge byarna. I Näs finns de arkeologiska beläggen för en järnåldersbebyggelse och en 1100-tals kyrka, vilket tyder på en tidigare närvaro än de utflyttningar som blir vanliga på 1300-talet. Likaså i Strö fanns en romansk 1100-tals kyrka. De båda kyrkorna har legat i anslutning till en storgård. I Näs har vi godset och den perifera placeringen i byn som belägg för detta. Medan vi i Strö kan utläsa den större toften och anslutningen till prästannexet från 1700-tals kartan över byn. Under arbetets gång har jag dock kommit fram till att svaret troligen bör sökas i järnåldern.

Jag tolkar Strö som tidigt varande en viktig plats i häradet. Dels så finns det en koppling mellan bynamnet, som i källorna ibland nämns som *Odhensströ*, och det äldre häradsnamnet, *Odhens härad*, och dels benämningen *Thulestenarna* på runstensmonumentet. Då *thul* betyder häradshövding. Troligen bodde denna häradshövding i Strö. Om man då ser Strö som den mest betydelsefulla orten i häradet tycks det rimligt att det samlades bebyggelse samt eventuella stormän i området. Möjligen var det män knutna till häradshövdingen som fick områden de placerades ut på längs med ån. För som vi ser på kartan (fig. 1), ligger det fyra byar med jämnt avstånd längs med ån, Strö, Trollenäs, Gullarp och Ö. Asmundtorp. Järnålders- och vikingatida bebyggelse låg ofta utmed vattendrag och inte alltid på så långt avstånd från varandra, vilket går att se i de tvillingbyar som finns i det danska och skånska landskapet.

När sen landskapet under den tidiga medeltiden skulle delas upp i socknar lutar jag mig på Wienbergs och Anglert teori om att sockentätheten ligger i det stora antalet huvudgårdar inom ett område. Det kan av olika anledningar, religiositet, prestige, knyta kyrkibesökare till sig, ha setts som en självklarhet för stormännen att resa kyrkor på sina tofter. Detta har sedan avspeglats i sockenmönstret.

3. Diskussion

Det finns en del saker jag har reflekterat över under arbetets gång. I diskussionsavsnittet kommer jag ta upp runstenarna och en del korta tankar kring dessa, samt vad som hände med trakten efter senmedeltiden.

Men jag tänkte börja med att diskutera Ystadsprojektets modell till utläsandet av stormannainflytande genom att se sammanhangen mellan uppkomst av huvudgård, runstenar, kyrkor med västtorn och tidigmedeltida tunnvalv. Dock tror jag att de olika områdena har haft olika förutsättningar. Men jag tror det är svårt att sätta en modell över folks tankar och handlande. I stort tror jag modellen går att använda för liksom under alla tider har det funnits normer och moden för allt. Men vart historien sedan beror på personerna och traktens förutsättningar. När stormännen gör som de vill blir det svårt att läsa av detta med en modell som ritades upp för en trakt långt ifrån den jag behandlat. Det är en trakt som liksom i Ystad är präglad av ett stort aristokratiskt inflytande, och visst finns det en del saker som är lika i synnerhet den under tidigmodern tid expanderande storadeln, vilket går att applicera på de flesta håll runt Skåne och i Sverige. Runstenarna då? Här har vi både Thulestenarna och Hunnestadsmonumentet.

I analysen diskuterades runstenarna för jag tycker de är en viktig del av byn. Det är de som väcker frågorna kring trakten. Man vill gärna koppla ihop dem med slottet. Det ville man redan på 1600-talet. Dock tror jag att detta endast rör sig om att försöka legitimera sig till marken man tagit över. I övrigt tror jag det är svårt att försöka utläsa för mycket av tanken bakom resandet av stenarna. Något som dock är säkert är att det fanns en person som kunnat uppföra ett av Skånes största runstensmonument. Det tyder även på att detta område varit viktigt ur aspekter så som handel och sammankomst.

Ytterligare en fundering som jag slagits med är hur det kommer sig att det inte finns någon dopfunt i Näs medan det fanns en i Strö och en i Gullarp. Detta var en av anledningarna som fanns för en tolkning av att kyrkan i Näs inte haft samma inflytande som Strös. Troligen hade den inte det då kyrkan i Strö enligt min tolkning varit häradskyrka. Detta syns även i källorna där det framgår att Strö haft två kyrkvärdar medan Näs inte ens haft en egen sockenpräst. Frågan om dopfunten ledde till att jag fått brottas med mina egna fördomar att alla stormän, riddare och väpnare var rivaler som ständigt tävlar om prestige under medeltiden. Varför behöver det vara så undrar jag då? Bör inte samarbetet mellan byar som ligger så pass nära varandra ha varit stort? Jag undrar varför man i Näs inte skulle kunna tänka sig att ta sig en km bort till Strö för att döpa barnen i häradskyrkan. Kanske ett samarbete som hänger kvar från tiden då dessa på ett eller annat sätt var knutna till

häradshövdingen eller det partnerskap vi kan utläsa på runstenarna? Jag tror det är först under 1500-talet vi ser en familj som tar över marken i kringliggande socknar. Precis som på många andra ställen runt om i Skåne. Men vad hände med alla de väpnare som satt ute i byarna? Makten låg framför allt hos aristokratin och kyrkan. Nu kan det vara de som tänker att jag bör vara mer öppen i mitt tänkande, att man bör suddas ut de gamla indelningarna av kyrka, adel och bönder. Jag håller helt med om att inget är svart eller vitt. Men det går inte heller att komma ifrån att det under medeltid och ändå in i modern tid att det funnits ett fåtal familjer som ägt det mesta av jorden i Skåne. Fram till reformationen hade kyrkan oerhörda mängder med mark, och den mark som de inte ägde hörde till stora delar till de stora adelsfamiljerna. Under 1500-talet kunde de utöka sin mark och med det börja uppföra de pampiga slott vi ser idag. Jag frågar mig vad som hände med alla de väpnare som satt runt om i byarna under medeltiden. Kanske förblev de någon sorts småadel eller förfäder till de storbönder vi ser under senare tider?

Som ett exempel på den skånska adelns utbredning fann jag en lite intressant kuriositet. Då jag kände igen namnet Björn Kaas, som var patronat i Gullarp, gjorde jag en snabb eftersökning och upptäckte att Björn Kaas under en period var ägare till Bjersjöholm genom giftermål. Kuriositeten i detta är att hans dotterdotter tog i början av 1600-talet över Bjersjöholm samtidigt som hon gifte sig med Tage Ottosen Thott, ägare till Näs och Ericsholm (Algonet (b)).

Uppsatsen har besvarat min frågeställning väl men samtidigt finns det mycket kvar att studera i trakten. Dock kommer vi troligen aldrig få veta till fullo hur det verkligen förhöll sig. Man kan liksom jag gjort studera världen runtomkring under tidsperioden som studeras. Men osäkerheten är också det som gör historien intressant. Jag tycker det är fel att utesluta vissa möjligheter för historien för den är skapat av människor precis som oss idag som haft tankar och idéer vilka de handlat efter.

4. Sammanfattning

I uppsatsen behandlas Västra Strö och Trollenäs socknar från deras tidigaste historia fram i tidigmodern tid med fokus på medeltiden. I Västra Strö har vi ett av Skånes största runstensmonument, en samling av sex stycken resta stenar. Ca en kilometer bort ligger Trollenäs slott. Slottet och dess tidigare ägare, familjen Thott, har ofta förknippats med runstenarna. Av denna anledning har Trollenäs likt många av de skånska huvudgårdarna trots vara utflyttad från Västra Strö. Men inga större studier har gjorts av trakten. Därför har huvudsyftet med uppsatsen varit att lyfta fram trakten och byarnas förhållande till varandra. Genom frågeställningen om vilka anledningarna var till att två byar med vardera sockenkyrka och maktsymboler har kommit att anläggas inom ett så kort avstånd till varandra.

I analysen har material över socknarnas äldsta historia, från stenåldern till järnåldern bearbetats. För medeltidens del presenteras byarna, kyrkorna, huvudgården och runstenarna. Som kompletterande hjälp vid analys har använts en modell för att bland annat utläsa stormannainflytande i medeltida byar. Denna togs fram under Ystadsprojektet på 1980-talet.

Från det medeltida materialet kan slutsatsen dras att Trollenäs inte varit en utflyttad huvudgård utan en egen by även under tidig medeltid. I övrigt fanns det större behållning för svaret på frågeställningen i järnåldersmaterialet. Genom att se en koppling mellan det medeltida namnet på häradet, *Odhenshärad*, och ett tillnamn till byn, *Odhenströ*, ges byn en stark ställning inom häradet. Vidare tolkas namnet på runstenarna, Thulestenarna, komma från ordet *thul*, vilket betyder häradshövding. Troligen har Västra Strö varit boplats åt en häradshövding och runstenarna platsen för dåtida häradsting. Fynd av järnåldersbebyggelse i Trollenäs ger denna by en samtidighet med Västra Strö och utrymme för en tolkning att Västra Strö som central häradspåls har dragit folk till sig.

5. Litteratur- och källförteckning

Litteratur

Andersson, H., & Anglert, M., 1989. *By, huvudgård och kyrka: studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Lund/Stockholm.

Anglert, M., 1989. Den kyrkliga organisationen under äldre medeltid. Andersson, H., & Anglert, M. (red.). *By, huvudgård och kyrka: studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Lund/Stockholm.

Anglert, M., 1995. *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Lund/Stockholm.

Brunius, C., 1847, LUHM, Lunds universitets historiska museums kyrkoarkiv. Carl George Brunius skånska kyrkodokumentation, vilken genomfördes under mitten av 1800-talet. De kyrkor som använt i arbetet undersöktes under 1847.

(DD) *Diplomatarium Danicum 789-1400*, seriens hittills utkomna delar

Folin, N. & Tegnér, G., 1985. *Medeltidens ABC*. Borås.

Gammeldanske diplomer 1-8. (Ortnamnsarkivet i Lund, DAL)

Holmberg, R., 1990. *Kyrkobyggnad, kult och samhälle: landskyrkan i Lunds forna ärkestift genom tiderna*. Lund Studies in Medieval Archaeology 8. Stockholm.

Ingers, I., 1968-69. Vad skall där ske med Trollenäs kyrka? *Onsjöbygden 1968-1969*.

Jacobsen, L., & Moltke, E., 1941-42. *Danmarks runeindskrifter*. Köpenhamn.

Jensen, J., 2004. *Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400-1050 e.Kr*. Köpenhamn.

(KancBrevb) *Kancelliets Brevböger vedr. Danmarks inre Forhold 1551-1639*. Köpenhamn, 1959-69.

Karlsson, M., 1998. *Navis ecclesie. Kyrka och demografi i det medeltida Skåne*. D-uppsats. Medeltidsarkeologi. Institutionen för arkeologi och antikens kultur och samhällsliv. Lunds universitet.

(a) Kjellberg, S., 1966. *Slott och herresäten i Sverige. Skåne 1*. Malmö.

(b) Kjellberg, S., 1966. *Slott och herresäten i Sverige. Skåne 2*. Malmö.

(KVJ) *Kong Valdemars Jordebog*. Utg. av Aakjær, S. Köpenhamn, 1926-1945.

(LSL I-III) *Lunds stifts landebok*. Utg. av Ljunggren, K G., och Ejder, B. Skånsk Senmedeltid och Renässans. Lund, 1950-1965.

(LÄU) *Lunds ärkestifts urkundsbok*. Utg. av Weibull, L. Lund, 1900-1939.

Mogren, M., 1998. *Den medeltida landsbygdens arkeologi och Borgväsendets arkeologi*. Bildkompendium för medeltidsarkeologi ARK 111. Institutionen för arkeologi och antikens kultur och samhällsliv. Lunds universitet.

Olausson, B., 1956. Några sägner från Onsjö härad. *Onsjöbygden 1956*.

Olausson, B., 1962. V. Strö gamla kyrka. *Onsjöbygden 1962*.

Reisnert, A., 1989. Borgar och huvudgårdar i Danmark och Skåne. Andersson, H., & Anglert, M. (red.). *By, huvudgård och kyrka: studier i Ystadsområdets medeltid*. Studies in Medieval Archaeology 16. Lund/Stockholm.

(RepDipl) *Repertorium diplomaticum regni danici mediaevalis* Utg. Erslev, Kr., resp Christensen. Köpenhamn, 1894-1939.

Sawyer, B., 2000. *The viking-age rune-stones. Custom and commemoration in early medieval scandinavia*. Oxford.

Schmidt Sabo, K., 2001. *Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år*. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar skrifter 38. Lund.

Schmidt Sabo, K., 2005. *Den medeltida byns sociala dimensioner*. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar skrifter 67. Lund studies in historical archaeology 1. Lund.

(SD) *Svenskt diplomatorium*. Stockholm, 1829.

Skansjö, S., Riddersporre, M., Reisnert, A., 1989. Huvudgårdarna i källmaterialet. Andersson, H., & Anglert, M. (red.). *By, huvudgård och kyrka: studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Lund/Stockholm.

Thott, Å., 1983. *Ätten Thott under medeltiden*. Lund.

Trolle-Bonde, C., 1905-1907. *Trolleholm förr och nu*. Lund.

Tveiten, H., 1973. *Det skånska folkets historia*. Lund.

Tveiten, H., 1974. *Gullarp, Trollenäs och Västra Strö socknars historia : Trollenäs gods äldsta historia*. Lund.

Wienberg, J., 2000. *Fæstninger, magasiner og symboler – Østersøens flertydige kirker*. META 2000:4.

Elektroniska källor

Industrihistoria i Skåne.

Ödman, A. *Att koka soppa på en spik – Den medeltida stentransporten till Domkyrkobygget*. Senast besökt: 2012-04-16, kl. 10:48. Tillgänglig:

<http://www.industrihistoriaiskane.se/arkiv/2011/bil/111112-odman.pdf>

Algonet, Skånska slott och herresäten

(a) Senast besökt: 2012-04-21. Kl. 14.50. Tillgänglig:

http://www.algonet.se/~sylve_a/karsholm.htm

(b) Senast besökt: 2012-04-23, kl. 23.12. Tillgänglig:

http://www.algonet.se/~sylve_a/bjersjhm.htm

FMIS, Riksantikvarieämbetets fornminnesregister

RAÄ nummer;

Västra Strö 4:1-12:1, 15:1, 17:1, 40:1, 46:1

Västra Strö 51:1

Trollenäs 4:1, 7:1-11:1, 16:1-19:1

Trollenäs 24:1

Senast besökt: 2012-05-04, kl. 11.55. Tillgängliga:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Illustrationer

Bild på framsida, Thulestenarna av Ole Worm.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Thulestenarna>

Fig. 1, Modern karta över trakten, Eniro.

<http://kartor.eniro.se>

Fig. 2, Illustration över Onsjö härad.

Från Karlsson 1998.

Fig. 3, Illustration över Ljunits- och Herrestads härad.

Från Karlsson 1998.

Fig. 4, Karta över Strö, 1722. Lantmäteriet.

http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?archive=REG&showmap=true&searchType=v&nbOfImages=15&sd_base=lm12&sd_ktun=0003hcbq

Fig. 5, Karta över Näs, 1722. Lantmäteriet.

http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?archive=REG&showmap=true&searchType=v&nbOfImages=29&sd_base=lm12&sd_ktun=00034bty

Fig. 6, Illustration över bykonstellationer.

Från Schmidt Sabo 2005.

Fig. 7, Illustration över bykonstellationer.

Från Schmidt Sabo 2005.

Fig. 8, Illustration över bykonstellationer.

Från Schmidt Sabo 2005.

Fig. 9, Thulestenarna.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Thulestenarna>

Fig. 10, Hunnestadsmonumentet.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Hunnestadsmonumentet>

Fig. 11, Karta över Strö, 1828. Lantmäteriet.

http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?archive=REG&showmap=true&searchType=v&nbOfImages=16&sd_base=lm12&sd_ktun=00034lus

Fig. 12, Näs kyrka, 1600-tal.

http://www.algonet.se/~sylve_a/trollens.htm

6. Bilagor

Fig. 1

Modern karta över trakten för förtydligandet av hur byarna ligger i förhållande till varandra. Mellan Strö och Näs är det 1,1 km.

Här ser vi också hur de fyra byarna, Västra Strö, Trolleås, Gullarp och Ö. Asmundtorp ligger längst med ån.

(<http://kartor.eniro.se/>)

Fig. 2
Onsjö härad med
dess socknar.
Längst söderut
ligger socknarna
Strö, Näs och
Gullarp.
Gränsdragningen
mellan dem har
här förstärkts.
(Karlsson
1998:183)

Fig. 3
Ljunits- och
Herrestads
härad med
dess socknar.
(Karlsson
1998:187)

Fig. 4
Karta över Strö by år 1722. Här ser vi hur tofterna formar byn kring bygatan.
(Lantmäteriet)

Fig. 5
Karta över Näs by år 1722. Till höger i bild syns godset medan byn går ner till väster längs
med ån. Den röda pilen visar Näs kyrkogård.
(Lantmäteriet)

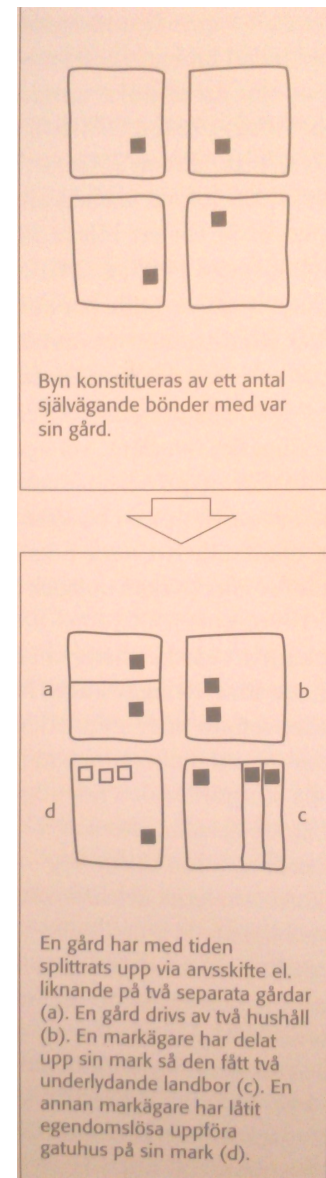
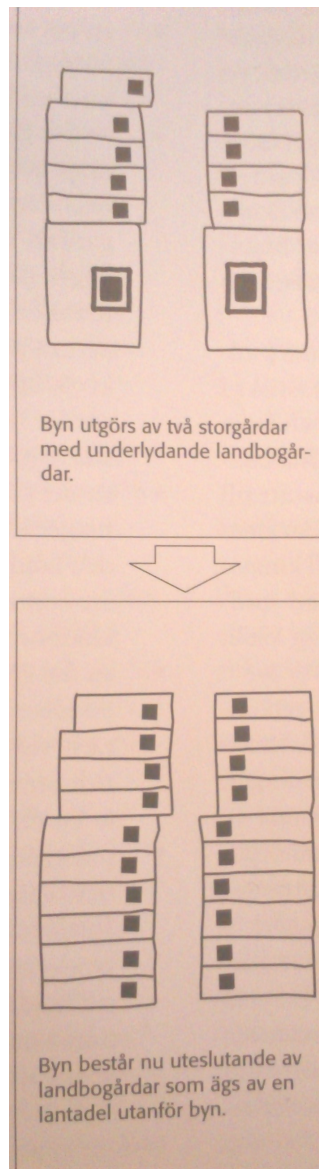
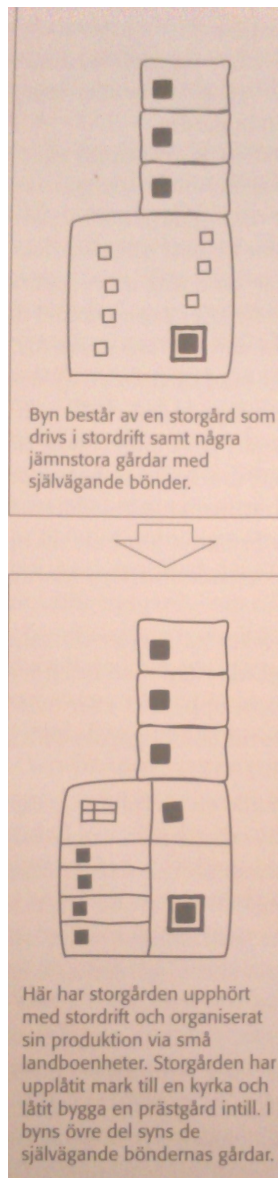

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Tre möjliga exempel på hur de medeltida byarna utvecklats. Detta diskuteras i ”2.4”. (Schmidt Sabo 2005:76)

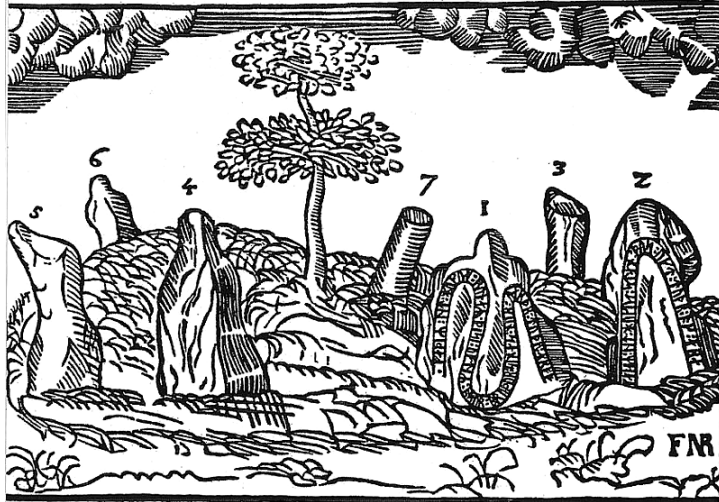

Fig. 9
Thulestenarna som de framställdes av Ole Worm 1628. (wikipedia)

Fig. 10
Hunnestadsmonumentet som det framställdes av Ole Worm 1628. (wikipedia)

Fig. 11
Den enda avbildningen som finns av Strö gamla kyrka. Avbildad på enskifteskartan 1828. (Lantmäteriet)

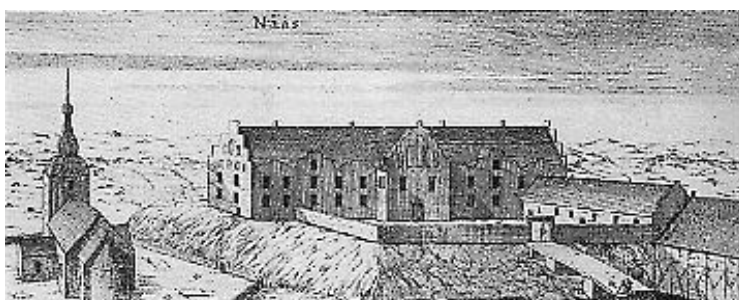

Fig. 12
Avbildning av Näs från 1680-tal av Buhrman. Här kan vi se närheten mellan kyrkan och slottet. Men också kyrkans utformning innan renoveringen 1926 (Algonet).